

El context ideològic de la revolta (1450-53), poder i repressió. Les conseqüències a Manacor

Guillem Morro Veny

Introducció

La present comunicació pretén mostrar un espai de la nostra història gairebé inexplorat i que com a mínim planteja els següents interrogants: Els dirigents de l'alçament forà es movien per idees o solament els empenyia la consecució de reformes puntuals dins l'aparell administratiu? Tenien consciència de l'estat d'explotació que la relació de propietat els imposava? i, si era així, aspiraven a canviar el sistema o simplement es conformaven amb unes millores formals i concretes? Tenien idees polítiques? Què pensaven de l'estructura social? Acceptaven el model imposat pel poder civil i temporal de l'època i els seus instruments de dominació? Eren cegament fidels a la monarquia o creien que per sobre l'autoritarisme monàrquic hi havia el bé suprem del poble? Aquests interrogants que tractarem d'esbrinar constitueixen la part central de l'estudi que ve precedida d'un breu esguard sobre el tractament que la historiografia il·lenca, des del segle XVI als anys 70, ha donat al tema. La segona part analitza les actituds contrarevolucionàries, les motivacions que indueixen grups de la mateixa comunitat -en aquest cas, Manacor- a combatre els objectius dels revoltats o a neutralitzar-ne els efectes; els mecanismes de repressió una vegada sufocada la revolta i restablert el control social per part dels estaments dominants. L'estudi de la repressió que va seguir la derrota de l'alçament, tot i remarcar-ne la condemna general imposada a la Part Forana, el centram en la vila de Manacor. Però no solament ens han interessat els aspectes referits a la repressió, el cas de l'esmentada vila té singular interès perquè esdevé un escenari des d'on sorgeixen les actituds més audaces però també les més reaccionàries. Una dualitat social incompatible que féu de la vila un espai de tensions, lluites i contradiccions. Això sense oblidar la seva peculiar situació estratègica, situada entre el Pla i les serres de Llevant, punt de partida per a la potenciació de la host rebel i per a la captació de nous prosèlits cap a l'ideari revolucionari en el seu pas per una sèrie de viles del Pla, no llunyanes i ben comunicades, com Petra, Sant Joan, Sineu, Santa Margalida, Muro, sa Pobla i Inca, la vila més populosa de la Mallorca medieval, punt de trobada dels forans decidits a treure's el jou que els imposava el dictat de l'oligarquia governamental. D'altra banda, la vila de Manacor presenta unes

característiques peculiars al llarg del moment historiat, ja que es converteix en un espai en el qual han de cohabitar els líders de la revolta més emblemàtics i els contrarevolucionaris més persistents i notables. Un espai, en definitiva, que acull una dualitat social inconciliable i que, alhora, esdevé un centre propulsor de les actituds més agosarades. Finalment, l'estudi va acompanyat d'un apèndix documental que conté la transcripció d'un document inèdit que prova la discriminació que sobre la vila de Manacor pretengueren les autoritats governamentals del regne en considerar-la "*la vila pus culpable*".

Breu esguard al tractament que la historiografia ha donat a la revolta forana

La historiografia clàssica (Joan Binimelis en el segle XVI¹, Joan Dameto², Vicenç Mut en el XVII i Jeroni Alemany en el XVIII), no s'endinsà pels viarans de les motivacions ideològiques que poguessin justificar les raons dels forans revoltats. L'explicació és senzilla: la derrota de l'alçament forà i, 70 anys després, la dels agermanats, afermà el model que precisament s'havia combatut, això és, el monopoli del poder a mans d'una minoria -una oligarquia majorment ciutadana de caire burgès- que, a més, copsava les finances públiques. Els esmentats cronistes eren fills ideològics d'aquest model de societat que legitimava l'apropiació del poder per part d'uns, amb la consegüent utilització dels recursos en benefici propi, i la negació d'aquest poder a una majoria que havia de produir dits recursos. El sistema ja havia estat ben definit el 1472 pel jurat en cap mossèn Nicolau de Pacs, qui, davant les reclamacions del poble menut que demanava un tractament fiscal més equitatiu, l'explicava amb aquestes paraules: "*el poble menut sia haut en lloc de les parts inferiors de l'home, això és, cames i peus per sostenir lo cos; i el príncep sia haut així com el cap, i els cavallers i gents d'honor com els braços i mans per obrar, judicar i exercir les coses*".

La conclusió no podia ser més descoratjadora: al poble menut, se li assignava la tasca exclusiva de treballar i obeir. Enteses així les coses, no estranya que els episodis de rebel·lia fossin tractats pels historiadors clàssics i decimonònics com a fatalitats del destí que tenien el seu origen en l'esperit diabòlic d'uns quants -els caporals de la rebel·lió- que, normalment, amb les seves "arts" perniciososes seduien

la resta del poble, i l'adherien a la revolta³. També s'ha de considerar que un dels arguments bàsics per legitimar i perpetuar aquest procés en què la classe dominant s'apropia de la plusvàlua del treball en forma de rendes, es basa en el sistema legal de l'època que, com bé defineix l'esmentat mossèn Pacs, situa el príncep com el cap del cos social de qui emana l'autoritat i, en un segon pla, les classes estamentals altes que, encara que siguin minoritàries, han de tenir poder de judicar i exercir -governar- les coses. Per això, un dels arguments principals amb què els poderosos pretenen destruir la revolta és situant-la, des del primer moment, contrària a "l'ordre establert" acusant els seus caporals de traïdors de la majestat. Es tracta, en resum, de fer coincidir els interessos de l'oligarquia dominant amb els de la corona i del país. En conseqüència, els cronistes medievals i moderns tracten els brots de rebel·lia com a actes il·legals comesos per gent menyspreable i, fins i tot, amb instints sàdics. En la revolta de 1450, per exemple, tant Binimelis com Mut, i els erudits del segle XVIII (que no fan altra cosa, pel que respecta a la revolta, que reproduir els arguments dels seus predecessors) mantenen com a causa de l'alçament la peregrina tesi de l'odi i caràcter vulgar de la pagesia: "*Frequente ha sido el odio que han mostrado muchas veces los pageses, y la gente vulgar en Mallorca contra los cavalleros*"⁴. Tot i que l'autor alhora que descriu els fets els judica, el seu introit té un notable interès ja que l'odi que senten els pagesos és causat perquè en el regne "*luze con mucha autoridad la nobleza; ya porque la mayor parte de los magistrados, y gobierno está proveido en los cavalleros; ya porque estos poseen las mexores haciendas, y los pageses y gente vulgar tiene mucha dependencia dellos, y los conciben aborrecibles porque los han menester*"⁵. Mut ens descriu un quadre que, a més de corroborar la teoria de mossèn Pacs, no fa altra cosa que confirmar l'estat d'injustícia i opressió de la societat classista d'aquell temps. En resum: l'autoritat és exercida pels nobles i cavallers, els quals, a més, controlen el govern i posseeixen les finques més rendibles i els pagesos depenen molt d'ells, la qual cosa equival a dir que, a més de treballar la terra, necessiten la commiseració dels seus titulars jurídics per poder subsistir.

Cert és que Mut també diu que els revoltats prenen per argument el mal govern dels ciutadans i cavallers, desgovern que hauria conduït a la destrucció del regne. Però l'esmentat cronista en cap moment no assoleix aquest argument com a propi. Veiem, per tant, que aquesta manera d'historiar -potser seria més correcta dir "narrar"- es troba totalment mediatitzada pels prejudicis que genera el propi sistema i que són assumits pels seus descriptors oficials. D'altra banda, s'ha de tenir en compte que el càrrec de cronista del regne era una mena de "dignitat" molt cobejada que concedien els propis jurats; així, doncs, es feia difícil que l'agraïat fes cap

1. Joan Binimelis, primer cronista del regne que tenim documentat, redactà la seva obra en català i en castellà, i l'enllestí devers el 1593. Dedicà un capítol a la revolta forana que intitula "De cierta rebelión y germania que causa Simón Tort Ballester". Binimelis és implacable amb el seu judici contra els pagesos i defineix la revolta com una peste perniciosa. El relat de Binimelis és ple d'errades cronològiques que ja denuncià Quadrado, i pinta els camperols mallorquins com una mena de subjectes moguts per un instint depredador. Tampoc no fa cap casta d'anàlisi objectiva dels fets (*Nueva historia de Mallorca y de otras islas a ella adyacentes*, tom tercer, any 1593, imprès per Josep Tous, Palma, 1927, pàg. 372).

2. Dameto també fou cronista del regne, i devers el 1632 elaborà la seva *Historia del reino baleárico*, que continuà Vicenç Mut, que el succeí en el càrrec de cronista. Mut tracta els pagesos de conspiradors: De la conspiración de los pagesos contra los cavalleros de la ciudad. El 1841 l'impressor Joan Guasp publicà la *Historia general del reino baleárico* en la qual, finalment, intervingueren els cronistes Joan Dameto, Vicenç Mut i Jeroni Alemany. El volum III, en el capítol XIX, conté la peculiar narració dels fets de la revolta, pàg. 405-414.

3. És per això que a l'edat mitjana i moderna es diferenciaven les modalitats per executar la màxima pena als implicats en les commocions populars. Aquestes modalitats, que només es distingien per la seva brutalitat, eren aplicades segons el grau d'influència que exercien, dins les masses, els cabdills de revolta.

4. Mut, V. *Historia general del reino de Mallorca*, Palma, 1641, primera edició, vol. VII, pàg. 318.

5. Mut, V. Op. cit. pàg. 318.

casta d'interpretació de la història que pogués comprometre la conducta dels màxims dignataris que li havien permès l'accés al càrrec: els jurats de la ciutat i el regne.

La historiografia local del segle XIX, d'esperit romàntic, en substància, no varia gaire aquest plantejament previ. Això no obstant, hi ha excepcions, influïdes, segurament, pels nous corrents d'opinió que el Liberalisme del segle XIX introduïa en el si de la intel·lectualitat espanyola. A l'època d'Antoni Furió (1798-1853), que fou cronista del regne, es produïren importants canvis en la política espanyola, tals com el pronunciament d'Espartero i la presa del poder per part dels progressistes. Aquests canvis polítics i les idees que els sustentaven havien d'influir en els intel·lectuals mallorquins. Furió aconseguí el nomenament -1841- de cronista precisament per les seves idees progressistes enfront d'un rival com Josep M. Bover. Ambdós representants d'uns corrents historiogràfics característics del dinou mallorquí. El primer introdueix uns plantejaments desconeguts pels cronistes anteriors, i situa el poble, especialment els seus líders, com a subjectes principals de l'acció històrica, arribant a considerar els caporals revolucionaris mallorquins de l'època medieval i moderna com a autèntics herois. El segon, en canvi, esdevé el representant genuí d'un manera d'historiar que situa la dinastia privativa com la protagonista per excel·lència, amb una constant apel·lació al legitimisme jaumista. En resum, es presenta una visió dels fets en la qual els actors principals -els reis- són magnificats o detestats segons que pertanyin a la Casa Reial Mallorquina⁶ o al Casal de Catalunya-Aragó. No cal dir que en aquestes narracions les revoltes populars i els revoltats no solament no gaudeixen de cap casta de consideració, sinó que, en alguns casos, són completament ignorats, com si constituïssin una taca en el vestit amb què aquests cronistes abillen la història del país que, com hem dit, té per protagonista principal la figura del príncep. Les comptades excepcions a aquesta manera de presentar els fets històrics, generalment, són foranes⁷.

Josep M. Quadrado, que el 1847 publicà *Forenses y Ciudadanos*, descriu l'alçament forà amb un detall que li permet qualificar l'obra "d'història novel·lesca". És el primer autor que a partir de les fonts arxivístiques directes descriu la història sense cap casta de prejudicis que l'indueixin a manipular la descripció dels fets. És cert que se'l critica de prendre una posició favorable a l'estament guanyador, potser dut per la seva fidelitat a la monarquia. Nosaltres pensam que la crítica és exagerada. L'obra de Quadrado, romàntica en el seu esperit i positivista en la seva

metodologia⁸, deixa prou espai al lector perquè pugui extreure les seves pròpies conclusions. I si bé és cert que l'autor, a vegades, es permet d'adjectivar els dirigents de revolta amb expressions de la seva pròpia collita, no ho és manco que s'endinsa dins la psicologia dels personatges populars més destacats, i arriba al punt que, tot i blasmar la conducta de Simó Ballester, hom dubta si en el fons no l'admira, puix no té inconvenient a definir-lo com a "*hombre de osadía sin límites y de altísimos pensamientos*".

Un fet molt significatiu respecte al que hem exposat sobre l'obra de Quadrado és el que ens conta Antoni M. Alcover i diu que el llibre de Forenses y Ciudadanos -1847- comportà problemes. Alcover esmenta que "*la publicació d'aqueixes obres històriques, sobretot la de Forenses y Ciudadanos que recordaven antecedents de certes famílies mallorquines poderoses, que equivocadament s'hi cregueren ofeses foren la causa que la Diputació provincial... acordà suprimir el pressupost ... la consignació a l'arxiver*"; és a dir, els doblers consignats a Quadrado. I el novembre del 1847 es prengué la determinació de suprimir l'ofici d'arxiver per manca de funcions, encara que no es va dur a terme, però era una primera iniciativa per eliminar Quadrado. Les temptatives se succeïren fins al 1851, any en què la Diputació suprimia, dels pressupostos, la partida de l'arxiver. És a dir, el pretès orgull ferit per uns esdeveniments ocorreguts 400 anys abans pesava més dins el coratge de certes famílies poderoses que no pas la conservació de l'Arxiu, o sigui, de la història de Mallorca escrita. Possiblement, una de les accions més brillants i meritòries de Quadrado⁹ fou la seva capacitat de reacció i posar l'Arxiu del Regne de Mallorca sota protecció estatal.

El canvi de segle no va aportar novetats dignes d'esment. Mateu Rotger, que inicià la seva *Historia de Pollensa* a les darreries del XIX¹⁰, tot i que aporta una sèrie de transcripcions inèdites i interessants referides a l'alçament forà, s'inhibeix i no es planteja raons de fons ni aplica cap metodologia crítica, i es limita a reproduir més o menys allò que ja havia dit Quadrado. *La historia de la muy noble ciudad de Alcudia* de Tomàs Ventayol, publicada el 1927, adopta la tradicional postura dels seus coetanis i el mateix podem dir de Rullan en la seva *Historia de Sóller en su relación con la general del reino de Mallorca*¹¹. La historiografia del segle XX tampoc no va dur cap canvi d'apreciació envers les raons i la conducta dels caporals de revolta mallorquins, tret dels anys 1915-1936, i especialment de l'època de la II República. En 1916 l'erudit Pere Oliver i Domenge fa un encès elogi de la Germania i, especialment, dels seus caporals. Dos anys després, l'historiador i teòric del nacionalisme Guillem Forteza expressa amb diàfana lucidesa aquesta tendència historiogràfica: posar en primer pla els cabdills de revolta mallorquins.

6. Josep M. Bover fou cronista en una època -1855- en què Mallorca només conservava el títol nominal de regne, puix havia estat despullada de les seves institucions d'autogovern arran dels Decrets de Nova Planta. L'esmentat cronista és autor, entre d'altres obres, de la *Historia de la Casa Real de Mallorca y noticia de las monedas propias de esta isla*, Palma, Imp. Felip Guasp, 1855.

7. Jaime de Villanueva, en el decurs de l'elaboració del seu *Viaje literario a las iglesias de España*, recalà a Mallorca poc després de la guerra del francès. Villanueva critica l'estat dels estudis històrics de l'illa i jutja que la història de Mallorca realment "no estava escrita". Critica l'obra dels anteriors cronistes i respecte del legitimisme jaumista tan en voga a mitjans de segle XIX diu quelcom curiós: *aunque no dudo que un examen detenido de estos archivos proporcionaria saber muchas circunstancias, que ahora se ignoran de un suceso tan ruidoso* (Villanueva, *J. Viaje literario a las iglesias de España*, Madrid, Imp. de la Real Academia de la Historia, 1851-1852, vol. XXI, pàg. 54).

8. Santamaria, A. *José María Quadrado, historiador*, pàg. 172.

9. Alcover, A. M. Don Jusep Maria Quadrado. *Sa vida i ses obres*. Palma, Estampa de n'Amengual i Muntaner, 1919, pàg. 7 i 8.

10. *Historia de Pollensa*, 3 volums, Palma de Mallorca, Tipo-litografia Amengual y Muntaner, 1898-1906.

11. Publicada en 2 volums, Palma, Imp. Felip Guasp, 1875-1876.

Reproduïm dos paràgrafs que il·lustren aquesta posició: "*Després d'infinites peripècies repetides a cada canvi de monarca, vingué la més desastrosa tragèdia haguda en terres de Mallorca en la qual el pobre rei En Jaume III es vegé desamparat pels seus propis súbdits en els camps de Lluchmajor, intentant recobrar les seves prerrogatives reals a despit de la mateixa noblesa mallorquina que el traïa passant-se covardament a l'enemic....*" I, no obstant això, la figura del manacorí Simó Ballester esdevé gairebé mítica ja que enfront de la misèria popular i la posició abusiva dels ciutadans "*es veu com és alçada, unànimament, la bandera de la democràcia, i a la vanguardia dels defensors de la justícia lluu la intrèpida figura de Simó Ballester, que fa doblegar la tirania dels poderosos i implanta un vertader règim autonòmic a totes les parròquies de la vila*"¹². Efectivament, durant els anys de la República la intel·lectualitat mallorquina mostrà una sensibilitat ben diferent envers els revolucionaris mallorquins de l'època medieval i moderna, i capgirà l'esquema tradicional ja que a l'hora de cercar una mallorquinitat digna de ser recordada com a precedent en el sentiment nacional que el nacionalisme català d'aquells anys inspirava a bona part dels intel·lectuals illencs, ja no cerca l'exemple en la dinastia reial sinó en els líders revolucionaris mallorquins, i veu en ells unes figures llegendàries que cal reivindicar i alliberar d'aquella mena d'ostracisme a què la historiografia clàssica i decimonònica els havia condemnat. D'altra banda, no eren alienes a aquest debat les distintes postures polítiques que dividien la societat illenca d'aquells anys. Si, per a l'espectre conservador i dretà, tals personatges continuaven essent una mena de criminals, per a les gents que simpatitzaven amb les idees progressistes de centre-esquerra i el nacionalisme, els cabdills de revolta mallorquins esdevenien uns personatges dignes d'imitar; concretament, Simó Ballester és considerat, en aquesta època, una mena d'heroi, de llibertador del poble.

El cop d'estat militar i la victòria de Franco el 1939 comportà un canvi en la valoració de les revoltes populars i, per extensió, dels seus cabdills. La historiografia local dels anys 1940-1970, tot i que ja emprà una metodologia científica més d'acord amb els sistemes d'investigació històrica contemporanis, en el sentit de recórrer a les fonts directes i als arxius, reprèn la causa del legitimisme dinàstic i, malgrat que ja analitza amb més profunditat les causes econòmiques i les conjuncions sociopolítiques en la comprensió de les causes que motivaren els esclafits revolucionaris de 1391, 1450 i 1521, els moviments populars tenen el caràcter de "subversius" i, com a tals, en el fons, són mal vistos. Álvaro Santamaria, per exemple, a la seva obra *El Levantamiento foráneo* -seguida per bona part de la historiografia illenca-, publicada el 1970, no té inconvenient a qualificar els revoltosos mallorquins de facinerosos i a considerar que les mesures adoptades per Alfons el Magnànim (segon Trastàmara, d'origen castellà, que regnà la Corona d'Aragó)

foren les adequades¹³. En síntesi, el rei es limità a preservar l'organigrama politico-institucional anterior a la revolta, i per aconseguir-ho fou necessària la tramesa d'un exèrcit estranger i una brutal repressió de funestes conseqüències per al camp mallorquí; Santamaria culpa, majorment, el mal temps¹⁴. Cal fer una excepció en la historiografia d'aquests anys, amb l'aportació de la historiadora catalana Carme Batlle (1955), l'obra del manacorí Gabriel Fuster (1966) i l'assaig de Josep Melià (1967 i reeditat el 1977). Carme Batlle, des d'una òptica més general i enquadrada en el context europeu occidental, centra les causes del conflicte entre la ciutat i la ruralia en la crisi de la burgesia ciutadana, crisi que es manifesta a altres indrets d'Europa. Aquesta burgesia -explica Batlle- acaba per arrabassar a la noblesa i al clergat el govern municipal. Amb el temps, la participació en el poder es limitarà a un grup de famílies burgeses i, d'aquesta manera, el govern de la ciutat es convertirà en el monopoli d'una classe encimbellada per la seva riquesa. La ideologia política d'aquesta classe es pot definir amb la paraula "pactisme", però les seves idees són conservadores fins al punt de preferir la lluita abans que cedir a les justes reivindicacions de la menestralia i del camperolat sotmesos a la influència de les grans ciutats¹⁵. Carme Batlle veu una analogia en el comportament de l'oligarquia governamental mallorquina i la catalana, que conduirà, en el cas d'aquesta última, a la guerra civil de 1462-1472.

Gabriel Fuster, a les seves obres *Historia de Manacor*¹⁶ i *Ensayo sobre el levantamiento foráneo*¹⁷, és el primer autor que mostra una posició alliberada dels prejudicis socials i classistes que caracteritzen bona part de l'obra historiada pels illencs que el precediren. Fuster entra en el fons de la qüestió, i denuncia les "*exageraciones, denuestos, injurias e improprios que contra ellos -els forans- vertieron los historiadores del acaecimiento, imputando a la villas toda clase de crímenes y extorsiones, toda maldad y todo agravio. Quizá hubo excesos, lógicos en guerras abiertas, pero un estudio sincero de los hechos debe absolverles de tantas y tantas acusaciones*"¹⁸. L'esmentat autor, en analitzar les causes, opina que la gènere

13. L'esmentat autor, en referir-se a la primera marxa de la host camperola contra la ciutat, escriu "Cuadrillas de facinerosos, agrupados en torno a Ballester, de Rei, de Moner y de otros, dieron al alzamiento, con sus desafueros, un matiz deshonoroso de pillaje y depredación" (*El Levantamiento foráneo*, a *Historia de Mallorca*, coordinada per J. Mascaró Pasarius, vol. III, Palma, 1970, pàg. 164). Per contra, l'actuació del rei és alabada: "No triunfó la Ciudad triunfó el rey". (*Ibidem*, pàg. 210). I encara que les mesures repressores dictades per la Cort Reial foren tan brutals que el 1456 s'hagueren de prendre mesures per evitar la contínua emigració de pagesos mallorquins a Sardenya, l'esmentat historiador considera que la política del Magnànim suposà "un arreglo de cuentas basado en el buen sentido" (*Ibidem*, pàg. 214).

14. "Si la metereologia se hubiera producido favorablemente, algunas buenas cosechas consecutivas lo hubieran resuelto todo sin graves apuros" (Santamaria, A. Op. cit. pàg. 233).

15. Batlle, C. *La actitud de Barcelona ante la sublevación forense en Mallorca*, IV CHCA, Palma de Mallorca, 1955, pàg. 263-300).

16. Col·lecció Bateria, Imp. Fullana, Palma, 1966.

17. Aquest assaig fou redactat en 1966 però no arribà a publicar-se en vida de l'autor. Fou en 1999 que l'Ajuntament de Manacor l'edità. L'obra fou transcrita al català per Gabriel Barceló Bover i conté pròleg i il·lustracions de Guillem Morro Veny.

18. Fuster, G. *Historia de Manacor*, Col·lecció Bateria, Imp. Fullana, Palma, 1966, pàg. 102.

12. Forteza, G. "*Mallorca té tradició autonòmica*", pub. per Gori Mir a l'obra *El mallorquinisme polític 1840-1936*, vol. II, Ed. Moll, Palma, pàg. 90.

si de l'alçament es troba en l'organització política de l'illa, en l'exclusivitat administrativa dels jurats del regne i en la impotència de les viles per a fer valer, qualque vegada, el seu criteri. Amb tot i això, denuncia l'opressió econòmica i la servitud social dels pagesos¹⁹.

Josep Melià, en un intent de síntesi, per explicar la nació dels mallorquins interpreta no solament les causes conjunturals sinó les estructurals, i censura el caràcter moralitzador amb què els historiadors mallorquins han pretès condemnar la rebel·lia pagesa i magnificar la ciutadana. Aquesta manera de fer història era utilitzada per mantenir una situació i allunyar les guspies del veritable sentiment de les classes populars, i interpreta que la classe dirigent no tenia cap força per restablir el règim antic. Per fer-ho necessitava assolir dues condicions. La primera, que un exèrcit foraster vingués a sufocar la revolta. La segona, que els rebels fossin castigats amb tanta crueltat que els seus germans de sang perdessin tot instint d'aixecar-se contra l'oligarquia. Els dos punts foren acomplerts²⁰.

L'influx ideològic en la revolta

Jacques Heers, en el seu estudi sobre els conflictes socials i les revoltes populars a l'edat mitjana, sosté que cap alçament popular medieval no ha provocat una revolució social²¹, llevat d'alguns caporals de la revolta anglesa de 1381, dels quals afirma que tenien un autèntic programa revolucionari. Amb tot, l'esmentat historiador reconeix la complexitat i les dificultats per estudiar aquests moviments, atesa la manca de fonts documentals, i el fet que les conservades foren escrites per la part guanyadora. D'altra banda, critica l'esquema tradicional que redueix qualsevol casta d'aixecament medieval a un conflicte entre pobres i rics, entre posseïdors i oprimits. Ens trobam, en aquest cas, enfront d'una formulació simplista, davant una construcció esquemàtica i preconcebuda, molt pobra, sovint sense relació amb la realitat i sempre incompleta. En qualsevol cas, tals construccions freturen d'una anàlisi profunda que permeti subratllar la gran complexitat de tals moviments socials. En el que si sembla haver-hi consens és en el fet que la revolta popular quasi mai no fou provocada per la misèria o per la fam. Els revoltosos del món rural sovint eren camperols lliures i relativament benestants que lluitaven contra tota casta de reacció senyorial, contra tota acció reial i tot canvi econòmic perjudicial per als seus interessos.

Per altra banda, l'especialista anglès en moviments populars medievals Rodney Hilton corrobora les tesis exposades i afirma que "*un estudi precís, a escala local, posa en dubte que es puguin considerar com a moviments irracionals, desposseïts d'objectius i d'idees, que es puguin considerar com a manifestacions de violència purament emocional contra els rics*"²², i afirma que les revoltes urba-

nes mai no constituïren un perill real per a la monarquia com ho era la revolta camperola, ja que els camperols -a diferència dels menestrals o artesans- produïen el seus propis recursos de subsistència. Heers insereix l'alçament forà de 1450 dins les lluites contra les accions senyorials que pretenien restringir els drets dels camperols i qualifica aquest tipus de conflictes com una "autèntica guerra" que solament podia ser aturada amb l'arbitratge pacificador del rei -en el cas de Catalunya, amb la sentència de Ferran el Catòlic de 1486- o amb la tramesa d'un exèrcit estranger que reduís la revolta -cas d'Alfons el Magnànim amb Mallorca el 1452-²³. Analtzam, a grans trets, les causes de caire politicoideològic que influïren en la revolta forana.

a) Motivacions polítiques. Estan clarament documentades. Mossèn Mateu Rotger, a començament del segle XX, va publicar una sèrie de documents conservats a l'Arxiu Històric de Pollença, documents que es redactaren arran de l'alçament de 1450 com a exposició de greuges que motivaren la revolta dels forans. En síntesi són:

La concessió per part d'Alfons el Magnànim dels drets i rendes reials de la vila de Llucmajor i la cessió de la jurisdicció d'aquella vila al cavaller Pere Descatlar en agraïment als serveis prestats, sobretot pecuniaris. El fet, veritablement greu, posa en quarantena l'asserció mantinguda per certa historiografia local sobre l'encert polític de les mesures del Magnànim respecte a Mallorca²⁴. La dita concessió, a més d'un contrafur, suposava una regressió en el sistema de llibertats i drets constitucionals atorgats a la Part Forana, ja que posava tota una vila sota la voluntat i jurisdicció d'un senyor en menysteniment dels drets reials jurats pels monarques anteriors. Els camperols apel·laven al privilegi de la Unió, confirmat per Pere el Cerimoniós el 1344, en virtut del qual el rei no podia alienar, empenyorar, hipotecar o desprendre's de cap de les jurisdiccions que, com a sobirà, li corresponien sobre tots els territoris sotmesos a la jurisdicció de reialenc. Tal era l'obligació del monarca de respectar les estipulacions del dit privilegi, que en cas de contravençió, el poble restava habilitat per usar les armes en defensa de la Unió malgrat que tal acció anàs contra la voluntat reial. Així ho exposaven els forans "*per virtut de la dita Unió... és donada facultat a aquella -Part Forana- a defensar ab armes e sens armes*"²⁵. Era evident, doncs, que l'empenyorament de la vila a favor de Descatlar era un contrafur que, a més, hagué de revocar-se mercè a la resistència armada dels llucmajorers assistits per homes d'altres viles. Fet que esdevingué una acció, políticament, estúpida, ja que fou un clar precedent de l'alçament de 1450.

Llucmajor no és l'únic exemple que palesa el diferent tarannà dels monarques de la dinastia dels Trastàmara respecte dels del Casal de Barcelona, extingit el

19. Fuster, G. Op. cit. pàg. 102.

20. Melià, J. *La nació dels mallorquins*, Ed. Selecta, Barcelona, 1977, pàg. 80.

21. *L'Occident aux XIV et XV siècles*. Traducció castellana per Ed. Labor, Barcelona, 1968, pàg. 355.

22. Hilton, R. Revoltes rurals i revoltes urbanes a l'edat mitjana, "L'Avenç" núm. 130, any 1989, pàg. 18-23; citat per Guillem Morro Veny a Mallorca a mitjan segle XV; el Sindicat i l'Alçament Forà, pàg. 210.

23. Heers, J. Op. cit. pàg. 360.

24. Ens referim, bàsicament a la conferència d'Álvaro Santamaria sobre l'alçament forà i la postura del Magnànim donada a Barcelona el 1965 i que, posteriorment, fou ampliada i publicada a la Història de Mallorca publicada el 1970 i dirigida per Josep Mascaró Pasarius, concretament el volum III, pàg. 135-248.

25. Capítols presentats pels forans per raó de l'alçament. Publicats per Mateu Rotger a *Historia de Pollensa*, Mallorca, 1898-1906, pàg. XLIV-XIV.

1410, i que palesa, també, la pressió dels senyors per incrementar el seu poder a costa de la regressió dels drets i de les franqueses tan carament obtingudes pels forans. Pels mateixos anys -1440- registram un altre cas paregut: els jurats de la vila d'Andratx sol·liciten protecció als consellers de Barcelona contra les pretensions de mossèn Joan de Copons d'obtenir la possessió de la baronia d'Andratx "de la qual treballava esser senyor injustament", replicaven els dits consellers a l'ajut demanat pels andritxols²⁶. El més greu, emperò, és que els jurats de la vila d'Andratx s'hagin de dirigir als consellers de Barcelona per impedir el contrafur, la qual cosa evidencia, com a mínim, dos aspectes dignes d'esment:

- La desconfiança dels jurats d'una vila -en aquest cas Andratx- envers els teòrics protectors de la "república": els jurats de la ciutat i regne. Desconfiança només explicable per la mediatització a què els jurats del regne eren sotmesos per la forta pressió de l'oligarquia senyorial ciutadana.
- Que els mallorquins del segle XV consideraven tan legítimes les autoritats barcelonines com les ciutadanes.

Efectivament, una de les reivindicacions més greus que els ambaixadors de la Part Forana efectuaren davant la Cort Reial fou la completa separació política i administrativa de la Part Forana respecte de la ciutat i que les viles fossin regides directament des del Principat a través d'un batle general de Catalunya, i que els seus assumptes interns fossin ventilats mitjançant el seu propi Consell, prescindint totalment del Consell General de la ciutat. Aquesta petició, iniciada l'estiu de 1451 -és a dir, un any després de l'alçament-, fou ajornada amb dilacions i vagues promeses d'atenció²⁷. No obstant això, anys després de ser sufocada la revolta, la Part Forana encara reivindicava la dita separació²⁸. Tot i els esforços dels legítims representants de les viles, la Corona no accedí a tal proposta. Aquest és, doncs, un de tants exemples que ens dóna la història i que palesa com els interessos de la monarquia -cada cop més absolutista- sovint no coincidien amb els del poble, sinó que entraven en oberta contradicció. Sobre aquest aspecte, creiem oportú de retreure l'autor Albert Malaret i Sureda quan analitza les discordances entre poble i patrimoni reial durant l'edat mitjana i moderna. L'esmentat autor afirma que les grans empreses reials sovint han esqueixat i enfonsat el poble perquè els objec-

tius personals dels monarques no coincidien amb els nacionals. És el cas de Catalunya i Mallorca amb les empreses d'Alfons el Magnànim a Itàlia o de Castella amb la política dels Habsburg als Països Baixos. En canvi, la política mediterrània del Casal Reial de Barcelona per als Països Catalans o l'atlàntica dels Reis Catòlics per a Castella coincidia amb els interessos de les respectives nacions²⁹.

b) El factor ideològic. El context ideològic que envolta l'alçament de 1450 és un aspecte del conflicte ben poc analitzat. La influència de la ideologia en el procés revolucionari és inqüestionable, però la dificultat radica a precisar la importància de l'aparell intel·lectual aportat pels "cap pensants" com a factor estimulador de la revolta. El tractament que ha donat la historiografia a la revolta forana és el d'un aixecament popular mogut per la consecució d'unes reformes puntuals i concretes, prescindint de qualsevol motivació ideològica. Llevat de l'aportació d'Elías de Tejada³⁰ es pot dir que l'estudi dels sentiments ideològics que incidiren en l'actitud dels revoltats està per fer.

b. 1) El sermó de fra Joan Tey o l'apologia de la revolta forana. El 4 de maig de 1451, el dominic Joan Tey³¹ predicà un sermó a l'església de Sant Miquel de ciutat que fou motiu de suficient escàndol perquè alguns dels oients el denunciassin com un acte il·lícit i subversiu. Del referit sermó en destacam els punts següents:

- El benestar de la majoria ha de privar per sobre l'egoisme d'una minoria. Joan Tey ho expressa així: "*que en la ciutat de Mallorques ne havia que més valia perdre quatre o cinch que si la ciutat se perdia*".
- La superioritat moral de la vida camperola i rústica sobre el govern oligàrquic de ciutat. El dominic relaciona els camperols amb els patriarques bíblics i afirma: "*per çò, com los hòmens de <la ciutat> de Mallorques no amavan Déu, ne Déu no amava ells*".
- Que la revolta camperola és justa, puix donava a entendre al poble "que lo que per los dits pagesos era fet, era ben fet", i, a més, afegia: "*que en la ciutat havia poca justícia, e que açò -la revolta- era justícia de Déu*".
- Que la justícia ha d'aplicar-se imparcialment, tant al ric com al pobre "*E parlant de justícia, volent inhobir que en aquesta ciutat no havia justícia, dix que en certa ciutat havia tanta justícia que axí era per lo gran ric- com per lo poch -pobre-*".

26. AHCB, *Lletres Closes*, any 1440, foli 165.

27. ARM, AGC 5, *Actes del Gran i General Consell*, foli 51v. Aquestes peticions foren gestionades en principi pels ambaixadors de la Part Forana Guillem Palou de Comasema; Antoni Font, notari de Sóller i Berenguer Roig, prior de la cartoixa de Valldemossa, davant la reina Maria resident a Barcelona (ACA, Cancelleria Maioricarum, 3209, folis 140-141); publicat per Guillem Morro a Mallorca a mitjans segle XV; el Sindicat i l'alçament forà, Palma, 1997, pàg. 322. Com a curiositat direm que la dita ambaixada demanà, en secret, a la reina, l'absolució per a Simó Ballester i per a un altre caporal, Lluç Gilabert, remissió que fou concedida atès que tal petició s'havia fet "per ben avenir dels affairs e obtenir lo repós e assosseh de aquells -forans-" (Morro Veny, G. Op. cit. pàg. 322).

28. ARM, AH 4796, expedient núm. 10. Segons Josep Melià, aquesta aspiració del poble mallorquí de ser governat, directament, des del Principat, saltant-se tota la maquinària del govern autònom, s'explica en la mesura que el primitiu sistema de llibertats es va esberlar pel joc d'interessos de classe, que va fer que els objectius nacionals fossin sacrificats als membres de la classe dominant (Melià, J. Op. cit. 41).

29. Malaret i Sureda, A. *Supervivència nacional i dret a l'autodeterminació*, Columna Edicions, Barcelona, 1998, pàg. 99.

30. Elías de Tejada, F./Percopo, G. *Historia del pensamiento político catalán*, (vol. II: Mallorca y Menorca clásica 1231/1479), Sevilla, Ed. Montejujra, vol. II, 1967, pàg. 217-219.

31. El cognom s'ha prestat a confusió per part d'alguns historiadors que han interpretat erròniament Rei. El cognom Tey -freqüent a Sineu en aquell temps- és el que es llegeix, repetidament, en el procés general a la insurrecció forana custodiat a l'Arxiu del Regne de Mallorca (ARM, AH 4468).

b. 2) Legitimació del tiranicidi i àdhuc del regicidi. El regicidi és legítim quan l'acció monàrquica esdevé un règim dèspota i tirànic per al poble. L'esmentat dominic exposava que ell havia estat a Venècia "*E que havia un rey o emperador lo qual comès cert crim per lo qual crim fou scapçat e mort*". El predicador explicava que "*ell era stat en Venècia e que havia vista la sepultura dels duchs qui eren morts en Venècia, e que ni havia alguns qui staven ab lo cap tallat ab un tros de ferro qui sostenia les barres e lo cap, e que aquell demanà als de Venècia perquè stava aquell axí qui stava ab lo cap tallat. E los de Venècia respongueren-li per ço, com aquell no havia fet lo degut, ne la justícia en la terra, los de Venècia lo havien pres e li havien tallat lo cap, quar més valia aquell se perdés que si.s perdia tota la terra*"³².

És assumible que bona part dels adherits a la revolta, respecte a la relació monarca-súbdit, consideri que s'ha de fonamentar en el consens, la justícia, i la defensa de les lleis pactades. I que, en vulnerar-se tals drets per una acció opressiva i tirànica del monarca, el dret popular a la sublevació és legítim i, fins i tot, el tiranicidi: l'autoritarisme reial té els seus límits en les "constitucions" pactades entre el rei i el poble, qualsevol acció ulterior que vulneri els principis declarats en perjudici de la majoria, justifica el regicidi. Aquest pensament, com a mínim, havia de ser compartit ja que en conservam diversos testimonis:

Pel juny de 1451, un grup de pagesos tingué una altercació amb certs ambaixadors ciutadans -alguns curials- que es dirigien a Nàpols. Dos dels missatgers eren ben coneguts: el canonge Dionís Sánchez i el ric hisendat Pere Fàbregues -considerat un traïdor a la causa forana-. El canonge, amb to paternalista, prometé una versió dels fets al rei "generosa" i donà a entendre als pagesos que, aquests, havien estat enganats per "quatre sediciosos". L'argúcia del canonge no tingué gaire efecte, puix aquests li replicaren que el camp de Lluchmajor era tomba de reis, i amenaçaren Alfons el Magnànim amb el mateix tràgic final de Jaume III: "*los de Lluchmajor e lo camp de aquells està en possessió de matar reis*". La frase té un sentit inequívoc: l'acció monàrquica té uns límits, si el rei els vulnera pot córrer la mateixa sort que el malaurat rei de la dinastia privativa, i a més, els mallorquins "ja estan en possessió" d'haver-ho fet. Veiem, doncs, que l'estament popular de la Mallorca de 1450 no compartia gaire les tesis dels autors romàntics del segle XIX i pseudoromàntics del XX, que han fet bandera del legitimisme jaumista. "*E que si lo senyor rey*" no corresponia amb justícia, ans d'obeir-lo li oposarien resistència "*e dar-li cap de porcs, car ja era en possessió que al camp de Lluchmajor los passats havien mort llur rey e senyor*"³³. Els pagesos no tenien gaire motius per sentir-se satisfets del seu rei. Després de la primera marxa contra la ciutat i la signatura, per part del governador, dels capítols presentats, els forans havien fet un important

esforç per atreure's la comprensió del monarca: havien recaptat una talla de 4.000 lliures i havien enviat ambaixada a Nàpols. El resultat fou, francament, decepcionant: Alfons el Magnànim (que en aquesta ocasió no ho fou gaire) havia autoritzat els jurats i el governador per fer una estimació dels danys causats pels pagesos arran de la primera marxa contra ciutat³⁴. El rei acceptà la proposta ciutadana d'oferir-li 1/3 del montant dels danys³⁵, danys que foren valorats en 50.000 florins³⁶, i els capítols signats foren anul.lats, sense cap casta d'amonestació per a les autoritats ciutadanes. Era patent, doncs, que l'actuació del rei fou parcial, arbitrària i mancada de consens, i que a ulls de les ments més clarividents de la Part Forana aquesta acció, a més d'injusta, esdevenia una mena de xantatge en benefici de l'erari reial que deslegitimava el rei com a príncep just i àrbitre imparcial en les dissensions produïdes entre la col.lectivitat de la qual ell n'era jutge en última instància.

Un altre testimoni, Galceran des Mas, corrobora aquest sentiment. Interrogat el 22 de juny de 1451, declarava que en la plaça de la vila de Manacor, va oir com una agrupació de pagesos comentava, respecte de les gestions del seu ambaixador a Nàpols: "*voleu que us diga, per lo cap de tal, si los missatgers no porten bona resposta e no han del del rey ço <per> què.i són anats, e si lo senyor rey personalment hi venia -a Mallorca- e volia tochar negú -dels forans- ne pendre, que ells lo matarien*"³⁷. Paraules fortes, sens dubte, que posen en entredit la visió d'uns revoltats totalment submissos amb una fidelitat al rei il.lògica per cega i irracional. Que el forans revoltats eren fidels al monarca, no hi ha cap dubte; però més fidels eren als propis principis, almenys una part significativa de la revolta. Aqueixa postura queda clarament explicada a la primera carta que arran del primer setge contra la ciutat trameteren als consellers de Barcelona, signada per "*los hòmens de tota la Part Forana e los manastrals de la ciutat de mallorques*". Reproduïm el primer paràgraf de l'esmentada carta: "*Molt magnífichs monssenyors. La magnífica saviesa de cascun de vosaltres certificam com per dret divinal sia disposat que cascun degue haver lo que li pertany segons dret e justícia. Hon com per ambiciositat de regim, del any MCCCC sinch ençà, sien stat fets molts fraus per los regidors de la ciutat en gran detriment e perjudici e destrucció total del present regne*"³⁸.

Aquest substancial paràgraf permet, com a mínim, extreure les següents conclusions:

- La font d'on emana tota autoritat inqüestionable és Déu.

34. ACA, *Cancelleria (Maioricarum)* 2732, foli 131r.

35. ACA, *Cancelleria (Mairocarum)* 2732, foli, 131.

36. Quadrado, J. M^a, *Forenses y ciudadanos*, Miquel Font editor, Palma, juny 1986, pàg. 120; Santamaria, A. El levantamiento foráneo, Palma, 1970, pàg. 164.

37. ARM, AH 4468, *Procés general a la insurrecció forana*, foli 392r.

38. AHCB, *Cartes Comunes Originals, any 1450*, foli 183r; pub. per Alfons Damians a *Revolució dels pagesos mallorquins en lo segle XV*, BSAL IX, any 1901, pàg. 125, i per Carme Batlle a *La actitud de Barcelona ante la sublevación forense en Mallorca*, IV CHCA, Palma, 1955, pàg. 291 i 292.

32. ARM, AH 4468, *Procés general a la insurrecció forana*, folis 375-377.

33. ARM, AH 4468, *Procés general a la insurrecció forana*, foli 391.

- Déu ha disposat que la convivència humana es basi en dues regles essencials: el dret i la justícia.
- Cap altra autoritat, ni la monarquia -que ni tan sols és mencionada- no pot interferir aquesta voluntat divina ni pot vulnerar els dos pilars bàsics en què s'assenta la convivència humana.
- Ningú, ni cap altra autoritat, no està legitimada per alienar, privar o sotstreure, mitjançant el procediment que sigui, allò que pertany per dret i justícia als membres de la col·lectivitat.
- A un altre nivell, cal considerar que l'escrit és signat per "tota la Part Forana", la qual s'adreça als consellers de Barcelona per prevenir-los de la nefasta gestió governamental que comporta "la destrucció del regne". Per tant, es defensa un patrimoni col·lectiu i no la suma de propietats particulars; és a dir, allò que es vindica és el regne, i en aquest afer corresponsabilitzen els consellers de Barcelona, la qual cosa no té altra lògica que el sentiment nacional que uneix els mallorquins amb els catalans en la defensa del país i que, segons ells, és greument amenaçat per la gestió de govern de l'oligarquia ciutadana.

Poder i repressió

Malgrat que la massa camperola armada tenia capacitat per controlar la situació a l'illa -de fet, el millor dispositiu de defensa illenc el constituïen les quadrilles armades de forans organitzades en cinquantenes a les ordres d'un capità- el poder reial connectava amb el grup local que controlava els recursos econòmics de Mallorca i que, d'altra banda, era el més manejable i convenient per als projectes italians del Magnànim. Eren els senyors de ciutat els qui podien posar les seves naus al servei del rei, els qui podien prestar-li recursos en moments d'emergència. L'oligarquia illenca era rescabada amb la gratitud reial que, generalment, es manifestava a través de dues vies:

- La concessió, per part del rei, de càrrecs importants i ben pagats en el regne.
- L'atorgament, després d'un període d'alternança, del govern de l'illa al poder local representat pels dos bàndols dominants que tenen seu a ciutat però arrosseguen, pràcticament, l'illa en els seus actes de banderia. El rei, naturalment, cedeix el govern o regiment a canvi d'un quantios donatiu³⁹; doblers que els dos bàndols dominants es restitueixen col·locant els seus afins en els llocs clau de l'administració pública. La plaça més cobejada és la del clavari bosser, que té accés als doblers de la Consignació o

banc públic nodrit amb el producte dels impostos indirectes que, fonamentalment, recauen sobre les classes productores. De fet, el Magnànim té el sistema ben controlat i els capitosts de banderia ben domesticats. Aquest control se li escapa quan es produeix l'alçament. La solució a aquesta imprevista situació té dues alternatives: a) una concessió raonable a les peticions de la Part Forana, b) solventar el problema destruint qui l'ha produït. Per a aquesta última, es necessita la utilització de l'exèrcit, que disposa dels recursos agressius i repressius. La primera alternativa, a més de justa, sembla la més coherent, però entraña un problema: la potenciació de la Part Forana i la reparació de greuges demanada pels revoltats pot esqueixar el sistema que tan profitosos resultats dona a la Corona. Així, és explicable que el Magnànim, en conflictes conseqüents, actuï de manera ben distinta. L'historiador Tasis i Marca posa de relleu aquestes incongruències i l'oportunisme del rei: "*Alfons el Magnànim, en efecte, que actuà de manera tan dura contra els camperols mallorquins, resistí tan bé com va poder les pressions dels senyors catalans*"⁴⁰. En resum, els senyors catalans posaven límits a l'autoritarisme monàrquic, per això la defensa dels remences i dels buscaires significava un debilitament del poder senyorial; en canvi, a Mallorca, els senyors no eren cap obstacle a la política del rei.

Així doncs, s'entén que el monarca optés per la segona alternativa: acabar amb la revolta mitjançant la tramesa d'un exèrcit estranger. La batalla d'Inca -31/08/1452- significà l'esfondrament de l'exèrcit camperol; només unes hordes d'uns 300 resistiren emparats per les muntanyes de Pollença fins que, a la primavera de 1453, foren definitivament abatudes. Foren molts els estralls econòmics que imposà la subsegüent repressió. La brutal multa de 150.000 lliures als forans, pagadora en tres terminis semestrals. La satisfacció, a parts iguals amb els ciutadans, del manteniment de l'exèrcit mercenari, el cost del qual fou de 47.316 lliures. Des de l'any 1455, Erill s'havia reservat un cos de seguretat constituït per 40 cavalls armats, el manteniment del qual era de 1.800 lliures anuals; d'aquesta quantitat, 2/3 els havia d'aportar la Part Forana. Els danys donats o indemnització als ciutadans superà les 24.000 lliures, i les despeses per atendre els nombrosos ambaixadors que, des de Nàpols, intentaven impetrar provisions favorables a les viles, durant els anys 1453-1460 superaren les 7.000 lliures.

Les conseqüències a Manacor

Manacor presenta una sèrie de peculiaritats en tot el procés revolucionari i els anys posteriors que li donen un especial protagonisme. D'antuvi hom ressenya que el líder indiscutit, i que segons Quadrado els eclipsava tots⁴¹, era un manacorí:

39. La pragmàtica de "sac i sort" de 1447 costà als mallorquins 150.000 lliures. Santamaria, A. *Mallorca, al advenir Fernando el Católico*, Palma de Mallorca, 1969, pàg. 23.

40. Tasis i Marca, R. *Història de Catalunya*, Vol. III, Ed. Vicens Vives, Barcelona, 1979, pàg. 251.

41. Quadrado, J. M^e. *Forenses y Ciudadanos*, Palma, 1986, pàg. 117.

Simó Ballester, definit pels propis jurats com a "*cap e principi dels insults*". Manacor, per altra banda, fou la vila d'on sorgí el grup més notable i nombrós de recatxats o pagesos fidels al governador⁴². El batle de Manacor, Bartomeu Joan -1451-, es va erigir el més destacat opositor a la revolta. Fou el principal inductor a l'organització d'un exèrcit contrarevolucionari que, a les ordres de Jaume Cadell, s'enfrontà al de Simó Ballester, el maig de 1451, pels voltants de Muro. Pel juny del mateix any, va presentar, davant la Governació, un manifest demanant més consideració envers els pagesos lleials al governador. A la primavera de 1455, Joan Ballester de Manacor, síndic i missatger dels recatxats, va oferir al rei un donatiu de 500 ducats a canvi d'un privilegi que recompensés "*llur bona fidelitat e constància*"⁴³. L'actitud dels recatxats enverinà més la convivència a les viles. El propi Consell de la Part Forana, el juny de 1454, davant la concessió d'un privilegi que exonerava els recatxats de la contribució a les 150.000 lliures, es decidí a fer-los tota casta d'oposició, argumentant que "*los dits recatxats són stats los principals dels dits insults*"⁴⁴. El Consell entenia que els recatxats havien informat el rei contra veritat: "*per los recatxats és stada certa provisió reyal per la qual lo senyor rey pressuposant que en lo comensament dels insults los dits recatxats, jaquits tots lurs béns, mullers e infants se meteren dins la ciutat a gardar aquella per la lur gran fidelitat*"⁴⁵. No obstant això, l'advocat del Sindicat, a requesta d'aquest organisme, i per contradir els recatxats, redactà una protesta que resa el següent: "*en l'any MCCCC l'any tots los hòmens de la Part Forana o la major part de aquells sens alguna discrepància, differència ni contradicció, concordants a hun mateix propòsit, voluntat e intenció, se levaren manu armata ab gran avalot*"⁴⁶.

D'una relació completa dels *recatxats* agraciats observam que Manacor, amb diferència, és la vila amb major nombre⁴⁷:

Manacor: 15	Petra: 2
Llucmajor: 6	Santa Margalida: 1
Sineu: 6	Sencelles: 1
Alcúdia: 4	Montuïri: 1
Campos: 3	Felanitx: 1
Muro: 2	Selva: 1
Inca: 2	Alaró: 1

Els anys que seguiren la revolta foren d'una repressió insostenible; s'arribà a haver d'empenyorar bèsties de llaurar, acció que per privilegis antics estava prohi-

bida. La primera actuació d'Erill, nou governador i capità general, fou posar tots els forans i menestrals sota la seva "salvaguarda" -o sigui, allò que avui anomenam "suspensió de les garanties constitucionals"- i prohibir els grups de forans de més de tres. La desmesurada multa de 150.000 lliures fou feta efectiva gràcies a la continuada intimidació de l'exèrcit d'Erill. Manacor, tot i ser la vila d'on havia sortit el major nombre de recatxats o fidels al governador, fou considerada la més culpable i, per aquesta raó, se li aplicà una penalització de 2.000 lliures, a més de les 12.000 que li correspongueren com a quota de les 150.000, o sigui, un 8%. Per què es considerà Manacor la vila més culpable? No és fàcil adivinar-ho. En tot cas, no es tracta d'una acció punitiva i oprobiosa contra un grup o col·lectiu, sinó contra una Universitat amb personalitat jurídica i institucions polítiques: el Consell de la Universitat de Manacor.

Arran de les esmentades contribucions s'originà un plet contra els *recatxats*, i resultà que, conforme als béns i nombre de posseïdors, la quota assignadora als recatxats de Manacor, segons la norma aplicada a les contribucions ordinàries, era d'un terç. La vila exigia aquest coeficient contributiu als recatxats en el pagament de les 12.000 lliures, és a dir 4.000. Erill, en una primera sentència, declarà que els *recatxats* havien d'aportar 1.401 lliures i rebaixà la quota amb què Manacor havia de contribuir a les 150.000, deixant-la en 10.650. Els *recatxats* continuaren les pressions envers la Cort fins aconseguir l'afranquiment total. Llavors els manacorins hagueren d'augmentar la seva contribució en 1.000 lliures -a més de les esmentades 10.650- atès que hagueren de pagar per aquells compatriotes seus que, per defunció o manca de doblers, no pogueren aportar la seva part, i, a més, havia d'atendre les 1.401 que no pagaren els *recatxats*. La situació havia de ser bastant ofegadora ja que el Sindicat -organisme que representava totes les viles- hagué d'aportar, mitjançant sentència- 1.080 lliures a la vila. Això succeïa devers el 1463, any que registra l'esquarterament de vuit manacorins -la major part per participar en les commocions- i l'execució d'altres cinc penjats a les forques⁴⁸. Aquesta brutal repressió palesa l'ambient tens i crispat que vivia la vila durant aquells anys. El mètode i les consignes per solucionar certs problemes seguien essent les mateixes: força i esquarterament "*per çò que a aquells sia càstich e als altres terror e eximpli*". La situació hagué d'arribar a tal punt que devia ser insostenible, puix Francesc d'Erill hagué de revocar la penalització extraordinària de 2.000 lliures i rebaixar la quota de 12.000 a 10.650.

Després d'aquest rosari de contribucions, s'exigí el pagament de 24.667 lliures a la Part Forana en concepte d'indemnització pels perjudicis ocasionats a les propietats ciutadanes i de pagesos *recatxats*, indemnització coneguda a la documentació de l'època com a "*danyes donats*", que es feren efectius durant els anys 1458-1464. La quota que pertanyia a Manacor fou de 900 lliures, o sigui un 3'6% del total.

42. ARM, AH 4468, *Procés general a la insurrecció forana*, foli, 361v.

43. ARM, AH (LR) *Lletres Reials*, 68, folis 51 i 51v.

44. ARM, AH 3456, *Determinacions del Sindicat forà*, foli 46v.

45. ARM, AH 3456, *Determinacions del Sindicat forà*, foli 48r.

46. ARM, AH 4256, Lligall N.3, sff.

47. ACA, *Cancellaria (Maioricarum)* 2743, foli 50v; ARM, AH 4074, doc. solt.

48. Dades extretes de l'AMM, publicades per Ramon Rosselló Verger a *Notícies històriques de Manacor (XIV-XV)*, Mallorca, 1974, pàg. 37-40.

APÈNDIX DOCUMENTAL

ARM, AH 4124, Clavaria d'en Feliu Ballester de Manacor, folis 34v, 35r i 35v. “Nosaltres en Guillem Sureda de la parròquia d'Artà, Massià Gual de la parròquia de Incha, per part del honorable Sindicat de la Part Forana. Martí Truyoll e Ffaliu Ballester de la parròquia de Manacor, per part de la dita parròquia àrbitres, arbitredos e amiables compositadors en la causa qui.s mena entre la dita parròquia de Manacor de una part demanant e lo dit Sindicat de la altre daffanent, e Anthoni Colom en terç àrbitre per les dites parts alet e diputat. Vist primerament lo compromés e poder en aquell per les dites parts donat e tribuït, fet e farmat en poder del discret Johan Remiro notari, sots a XXII del mes de agost any M CCCCLX dos. Vista la damanda devant nosaltres feta de peraula per lo discret en Jacme Ballester notari e procurador de la dita parròquia de Manacor, en la qual demanave lo Sindicat de la Part Forana esser condepnat en donar e pagar a la dita parròquia aquelles mill e quatrecentes huna lliures que los recatxats de la dita parròquia eren stats taxats pagar en lo tall de les cent sinquanta milia lliures en lo nombre de aquelles deu milia siscentes sinquanta lliures que la dita parròquia de Manacor ha paguades en lo dit tall, ensemps ab los interessos, desavansos e jornals e messions deguts e devedors, fets e fese-dors fins a la real pague, e mes avant demanave Sinchsentes lliures per aquelles mill lliures que han haudes ha pagar e repartir per aquells qui no són stats paguadors o no havien facultat de pagar, e per aquells qui són morts e no han hauts béns, ensemps ab los interessos e desavansos e messions de les quals quantitats los dits recatxats són stats extints e quitis, axí per provisió reyal com per sentències en cosa jutgade, passades e donades per lo noble mossèn Ffranci d'Erill loctinent general lladonchs del present regne hohida axí matex la def-fenció feta per los honrats síndichs e clavaris de la Part Forana, dient e allegant no esser tengut lo dit Sindicat en les coses per part de la dita parròquia demanades, e asò per tant com aquella hora que la taxació de les dites CL[^] lliures fou feta, fo haut sguard per lo dit noble mossèn Arill a la taxa assignade a pagar a la dita parròquia per causa dels recatxats com la dita parròquia segons havia acostumat li toquave a pagar dotza milia liures e no fo taxada sinó deu milia sicentes sinquanta lliures, axí que hac de lexa mil e tresentes sinquanta lliures, e axí matex que com a pus culpable devia pagar dos milia lliures més de les XII[^] lliures com Artà que no era en tanta culpa fo sobrepu-gat DCCCC lliures de la taxa acostumade, e més que dels relevaments que foren fets ha algunes parròquies, axí com Endraix, Sencelles e Luchmaior, e altres non asigna res a la dita parròquia de Manacor axí com féu a les altres parròquies, e assò per causa e reho dels dits recatxats e axí mateix que ja havien rebut dels dits recatxats per la primera pagua CCCLXXXI lliures e que per dites rehons e altres que allegaven pretenien lo dit Sindicat no esser en res tengut a

la dita parròquia de Manacor. E an asó replicant lo dit Jacme Ballester procurador de la dita vila de Manacor deya que jatsia fos stat haut sguard en la taxa assignade a pagar a la dita parròquia per cause dels recatxats fo per tant com los dits recatxats devien pagar lo terç de la dita taxa, segons havien acostumat pagar e no fo lo dit sguard per la taxa de les dites MCCCCI lliures en que foren taxats com molt millor foren stat a la parròquia de Manacor esser stade taxade segons era acostumat e que los dits recatxats haguessen paguat lo terç en aquella, car fore stade taxade la dita parròquia XII[^] lliures de que toquaren als dits recatxats IIII[^] lliures e are no són stats taxats sinó MCCCCI lliures perquè per dites rehons e altres, per ell allegades requiria lo dit Sindicat esser condepnat en pagar les dites quantitats per ell dessús demanades, e per part del dit Sindicat era replicat dient que en neguna de les dites quantitats no esser tengut ne obligat com los dits recatxats ffossen stats perticipans en los dits insults, e que com a parròquia més culpable devie esser taxada ultre de les XII[^] lliures que li tocaven dos milia lliures axí que no solament li són stades levades MCCCL lliures, més encare les dites II[^] lliures, per les quals rehons devie esser posat callament ensemps ab la condepnació de despeses de les quals protesta-ven. E per lo dit síndich era replicat que posat que axí fos que la dita parròquia hagués a pagar XIII[^] lliures ne tocaven als dits recatxats IIII[^] DCLXVI lliures, XIII sous, IIII diners. que lavades de les dites XIII[^] lliures ne restaven a la dita vila VIII[^] CCCXXXIII lliures, VI sous, VIII diners que fins en X[^] DCL lliures que és stada taxada an anar MCCCXVI lliures XIII sous, IIII diners, axí que a llur compta no poria mancar que lo dit Sindicat no hagués a pagar les dites MCCCXXXIII lliures VI sous, VIII diners ab los interessos, desavansos e despeses, e moltes altres rehons per cascuna de les dites, eren dites e allegades en llur deffensió.”

Relació d'abreviatures

ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó
AH	Arxiu Històric
AMM	Arxiu Municipal de Manacor
ARM	Arxiu del Regne de Mallorca
BSAL	Bolletí de la Societat Arqueològica Lul.liana
LR	Lletres Reials
CHCA	Congrés d'Història de la Corona d'Aragó